

УДК 343.322

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2024.21.306224>

О. В. Зайцев,

канд. юрид. наук, доц.,
доцент кафедри кримінального права
Національного юридичного
університету імені Ярослава
Мудрого

ДОСВІД ГРУЗІЇ І МОЛДОВИ ЩОДО ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ¹

Стаття присвячена вивченню законодавчого досвіду Молдови та Грузії щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність на тимчасово окупованих територіях. Республіка Молдова у 1992 р. втратила контроль над Придністровським регіоном, а Грузія у 2008 р. – над Абхазькою Автономною Республікою та Цхінвальським регіоном. Окупація з боку російської федерації має характер «активного» контролю над утвореними на цих територіях псевдо-державами «Придністровська Молдавська Республіка», «Республіка Абхазія» та «Республіка Південна Осетія».

КК Молдови, не зважаючи на тривалу окупацію Придністров'я, не згадує про окуповані території, не містить у тексті поняття «колабораціонізм». Водночас, новелою є доповнення кримінального законодавства у 2023 р. терміном «антиконституційний суб'єкт», під яким розуміють владу, створену на території Молдови на порушення конституції держави і невизнану відповідно до норм міжнародних договорів. Залежно від мети співпраця громадян Молдови із цим суб'єктом дає підстави для кваліфікації як зрада батьківщині, змова проти Республіки Молдова або сепаратизм.

Законодавець Грузії визнав незаконність як будь-яких органів на окупованих територіях, так і результатів їх діяльності (за деякими виключеннями). КК Грузії містить окрему главу «Порушення правового режиму окупованих територій», однак кримінальна відповідальність настає тільки у випадках порушення порядку входу (в'їзду) на окуповані території та здійснення на окупованих територіях забороненої економічної діяльності. Водночас, визначено види економічної діяльності, які дозволено здійснювати на окупованих територіях.

¹ Статтю підготовлено та опубліковано за грантової підтримки Національного фонду досліджень України в рамках проекту «Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях України: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій» (проект № 2021.01/0106). Зміст, висвітлений у цьому доробку, може не співпадати з поглядами Національного фонду досліджень України.

Звертається увага на фрагментарність кримінально-правової заборони співпраці громадян з окупаційним режимом у кримінальному законодавстві Молдови і Грузії. Це пояснюється специфічним характером окупації, коли формально на територіях проголошено існування самостійних держав, які перебувають під тотальним (політичним, фінансовим, військовим) контролем з боку держави-агресора. Подібний режим окупації існував на території окремих районів Донецької і Луганської областей в Україні протягом 2014–2022 рр., коли судова практика йшла шляхом застосування ст. 258-3 КК України у разі співпраці громадян України з терористичними організаціями «донецька народна республіка» та «луганська народна республіка».

Ключові слова: кримінальна відповідальність, Молдова, Грузія, окупація, колабораційна діяльність.

Широкомасштабна агресія з боку російської федерації (далі – рф) 24 лютого 2022 р. зумовила оперативне внесення змін до законодавства України, у т.ч. до закону про кримінальну відповідальність. Однією із новел є ст. 111-1 КК, яка передбачає відповідальність за колабораційну діяльність. Її застосування свідчить про наявність невинуватеної конкуренції кримінально-правових норм і переконує у необхідності комплексного і системного доопрацювання положень закону² щодо його застосування у разі співпраці з ворогом на тимчасово окупованих територіях.

Україна, не єдина держава, яка постраждала від військової агресії рф і подальшої окупації територій. Зокрема, на це вказала Парламентська асамблея Ради Європи у Висновку від 15 березня 2022 р. № 300 (2022) «Наслідки агресії російської федерації проти України»³. Зокрема, зазначено, що «своєю поведінкою та діями керівництво Російської Федерації становить кричущу загрозу безпеці в Європі, йдучи шляхом, який також включає акт військової агресії проти Республіки Молдова і, зокрема, окупацію її

² Зайцев О. В. *Форми (види) колаборації з ворогом на територіях збройних конфліктів: еволюція пропозицій законодавця щодо вдосконалення ст. 111-1 КК України. Національна безпека України в умовах інформатизації та глобалізації суспільних процесів: сучасні загрози та кримінально-правове регулювання* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 трав. 2023 р.); Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса Нац. акад. прав. наук України ; Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права». Харків : Право, 2023. С. 115–124.

³ Consequences of the Russian Federation's aggression against Ukraine Opinion 300 (2022) 15 March 2022. <https://pace.coe.int/en/files/29885/html>.

Придністровського регіону, акт військової агресії проти Грузії та подальшу окупацію двох її регіонів у 2008 році».

Наведене зумовлює інтерес до законодавчого досвіду цих держав щодо встановлення кримінальної відповідальності за співпрацю громадян республік з окупаційною владою.

Враховуючи темпоральні рамки збройних конфліктів, розпочати аналіз слід з *Республіки Молдова*. Згідно із ст. 3 Закону Республіки Молдова № 173 від 22.07.2005 р. «Про основні положення особливого правового статусу населених пунктів лівобережжя Дністра (Придністров'я)» Придністров'я є автономно-територіальним утворенням з особливим правовим статусом. Ця територія визнається невід'ємною складовою частиною Республіки Молдова⁴.

Водночас, ще з 1991 р. на території Придністров'я існує самопроголошена «Придністровська Молдавська Республіка». У цій «республіці» дислокована оперативна група російських військ, яка не є частиною військового компонента Об'єднаної контрольної комісії, створеної в рамках угоди про припинення вогню 1992 року, який також включає російський контингент, що підлягає ротації. Тобто, збройні сили рф не наділені будь-яким миротворчим або іншим правовим мандатом.

Враховуючи це, Конституційний Суд Республіки Молдова у Постанові № 14 від 02.05.2017 р. «Про тлумачення ст. 11 Конституції (постійний нейтралітет)» (Звернення № 37b/2014) визнав що, практично, у східній частині країни російська окупація ніколи не припинялася, незважаючи на проголошення Республікою Молдова своєї незалежності. Рф визнала незалежність Республіки Молдова, але вивела свої війська тільки із західної частини (залишилися окупованими 11% території країни). Таким чином, рф

⁴ Про основні положення особливого правового статусу населених пунктів лівобережжя Дністра (Придністров'я) : Закон Молодови № 173 від 22.07.2005 р. (в ред. 24.03.2023 р.) https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=136129&lang=ru#.

застосування цих норм у випадку необхідності боротьби з інформаційно-підривною діяльністю представників неконституційних утворень, які не можуть бути визнані як «іноземна держава» у розумінні статей 337 та 338 КК. Звернуто увагу, що на сучасному етапі так зв. «Міністерство державної безпеки Придністровської Молдавської Республіки» являє собою централізовану структуру, добре організовану в оперативних, допоміжних і спеціальних підрозділах, територіальних органах і підпорядкованих їм органах, яка здійснює протиправну розвідувальну і контррозвідувальну діяльність як у власних інтересах, так і в інтересах іншої держави. Форми, методи і тактика цих дій є характерними для класичної спеціальної служби.

Окремо авторами законопроекту зауважено на необхідності боротьби із злочинною діяльністю, яка підриває подальше існування єдності і неподільності держави Республіки Молдова. Зокрема, те, що національне законодавство не передбачає кримінальної відповідальності за дії, спрямовані на підрив територіальної цілісності та недоторканності Республіки Молдова, незважаючи на 30-річну проблему у придністровському регіоні. Наголошено, що цей законодавчий пробіл створює небезпеку територіального розділу держави внаслідок незаконних дій представників так званої влади.

У подальшому цей законопроект був прийнятий і Законом від 2 лютого 2023 р. № 9 КК Республіки Молдова був змінений⁸. Зокрема, КК доповнений таким поняттям, як «*антиконституційний суб'єкт*» під яким розуміють передбачувану владу, створену на території держави на порушення конституційних положень держави і невизнану відповідно до норм міжнародних договорів (ст. 134²³). З урахуванням тексту записки до законопроекту можна припускати, що у такий спосіб надана оцінка існуванню «Придністровської Молдавської Республіки», як території, що є окупованою і контрольованою з боку рф.

⁸ Кримінальний кодекс Республіки Молдова. Станом на 23.11.2023 р. Ministerul Justiției. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=140340&lang=ru#.

Цей суб'єкт вказується у контексті кримінально-правової заборони співпраці з ним у низці статей. Зокрема, ст. 337 «Зрада Батьківщині» – у разі видачі державної таємниці антиконституційному суб'єкту або його представникам; ст. 338 «Шпигунство» – у випадку передачі, а також викрадення або збирання з метою передачі антиконституційному суб'єкту або їхній агентурі відомостей, що становлять державну таємницю, а також передачу або збирання за завданням антиконституційного суб'єкта інших відомостей для використання їх на шкоду інтересам Республіки Молдова; ст. 338² «Змова проти Республіки Молдова» – у разі встановлення та підтримання зв'язків з антиконституційним суб'єктом або його представниками з метою вчинення злочинів, передбачених статтями 337, 338, 338¹ «Створення незаконної інформаційної структури» та 340¹, або надання згоди на залучення до такої діяльності; ст. 340¹ «Сепаратизм» – у випадку діяння, вчиненого за вказівкою антиконституційним суб'єктом або їх представників з метою відділення частини території Республіки Молдова.

Судова практика поки відсутня, водночас зрозумілим є те, що наведені зміни здійснені з метою посилення кримінально-правового захисту держави через окупацію частини території та існування на ній самопроголошеного і невизнаного державного утворення. Підстави кримінальної відповідальності громадян Республіки Молдова у разі співпраці з таким суб'єктом значно розширені, хоч і не визнаються саме колабораціонізмом.

Другою державою, на досвід якої слід звернути увагу, є *Грузія*. У 2008 р. рф здійснила військову агресію проти Грузії. Після припинення військових дій рф продовжила контролювати Південну Осетією та Абхазією в період з 12 серпня по 10 жовтня 2008 року, тобто з дати офіційного виведення російських військ. Водночас, на цих територіях залишилась значна російська військова присутність, а масштаби економічної та фінансової підтримки, яку рф надавала і продовжує надавати Південній Осетії та Абхазії тільки збільшилися. На сьогодні, це відносини залежності не тільки в

економічному і фінансовому плані, а й у військово-політичному аспекті. Таким чином, відносини підпорядкування між сепаратистськими утвореннями «Республіка Південна Осетія», «Республіка Абхазія» і рф, які зберігалися протягом всієї активної фази бойових дій і після їх припинення у 2008 р., фактично свідчить про «повзучу анексію» Південної Осетії і Абхазії з боку рф⁹.

Законодавець Грузії, на відміну від Молдови, одразу після завершення військового конфлікту прийняв Закон «Про окуповані території»¹⁰, яким визначив статус територій, окупованих у результаті збройної агресії рф, зокрема, Абхазької Автономної Республіки та Цхінвальський регіон (території колишньої Південно-Осетинської автономної області). Цим же Законом встановлена незаконність будь-якого органу (посадової особи), якщо він не створений (не призначений/обраний) у порядку, встановленому законодавством Грузії, або (та) у будь-якій формі фактично здійснює на окупованих територіях законодавчі, виконавчі або судові функції чи іншу діяльність, що належить до функцій державних органів Грузії або органів муніципалітету. Як наслідок, будь-який акт, виданий такими органами, за деякими виключеннями, вважається нікчемним і не породжує правових наслідків.

Грузія також обмежила економічну діяльність на окупованих територіях, зокрема, визначила види забороненої діяльності і встановила порядок її здійснення в особливому випадку за спеціальною згодою, що видається у порядку, встановленому правовим актом Уряду Грузії. Дозвіл надається тільки якщо вид економічної діяльності відповідає державним інтересам Грузії, мирному врегулюванню конфлікту, деокупації, відновленню довіри серед населення, що постраждало від наслідків війни, або гуманітарним цілям.

⁹ Грузія проти Росії (II) [GC] - 38263/08 : Рішення ЄСПЛ від 21.01.2021 <https://rm.coe.int/georgia-v-russia-ii-gc-ukr/1680a58450>.

¹⁰ Про окуповані території : Закон Грузії від 23.10.2008 р. (в ред. 30.06.2023 р.). *Законодавчий вісник Грузії*. <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/19132?publication=9>.

Хоч закон і дозволяє іноземним організаціям та фізичним особам здійснювати економічну діяльність у Південній Осетії та Абхазії, кількість видів діяльності, щодо яких було видано дозвіл уряду Грузії, є доволі малою. За інформацією народного захисника, Апарат державного міністра з питань примирення та громадянської рівноправності впродовж 2014–2016 років погодив економічну діяльність на окупованих територіях у семи випадках, а в 2008–2013 роках, за розпорядженням уряду Грузії, було видано 21 спеціальний дозвіл¹¹.

На практиці серед цих дозволів немає жодного, який би стосувався комерційної діяльності компанії, яка б займалася торгівлею. Як правило, всі ці дозволи стосуються легалізації роботи на найбільшій гідроелектростанції на Кавказі – Інгурській¹², яка залишається джерелом електроенергії для населення по обидва боки невизнаного кордону із Абхазією.

Розділ одинадцятий КК Грузії «Злочини проти держави» містить главу XXXVII «Порушення правового режиму окупованих територій»¹³, якою кодекс доповнений Законом від 19.12.2008 р. № 795. Цей структурний підрозділ містить тільки дві статті: ст. 322¹ «Порушення порядку входу (в'їзду) на окуповані території», відповідальності за якою підлягають іноземці та особи без громадянства і ст. 322² «Здійснення на окупованих територіях економічної діяльності, забороненої Законом Грузії «Про окуповані території»».

Таким чином, в Грузії кримінально караною є тільки колаборація в економічній сфері. З цього приводу слід нагадати, що Законом України від 15.04.2014 р. № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» встановлена тотальна заборона здійснення господарської діяльності юридичними

¹¹ Public Defender Calls for Revising Georgia's Law on Occupied Territories. 12.02.2017. Civil Georgia. <https://civil.ge/ru/archives/184556>.

¹² Ахметели Нина. 10 лет после войны с Грузией: как работает закон об оккупированных территориях 9 августа 2018 <https://www.bbc.com/russian/features-45119933>.

¹³ Кримінальний кодекс Грузії (станом на 09.02.2023 р.). *Законодавчий вісник Грузії*. <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426?publication=247>.

особами, фізичними особами – підприємцями та фізичними особами, які провадять незалежну професійну діяльність, місцезнаходженням (місцем проживання) яких є тимчасово окупована територія. Така діяльність дозволяється виключно після зміни їхньої податкової адреси на іншу територію України.

Законодавець Грузії, у свою чергу, визначив конкретні види економічної діяльності, які вважаються колаборацією з ворогом. В Україні вже неодноразово висловлювалась пропозиція виключити можливість притягнення до кримінальної відповідальності широких верств населення, суб'єктів господарювання, які вимушено продовжують провадити економічну діяльність задля свого забезпечення та забезпечення необхідних умов для існування та життєдіяльності наших громадян на тимчасово окупованих територіях, у т. ч. на рівні законопроектів¹⁴, але так і не була реалізована.

Викладене дозволяє зробити наступні висновки:

По-перше, окупація рф територій Придністров'я (Молдова) та Абхазії і Північної Осетії (Грузія) зовні виглядає як існування самопроголошених держав, які фактично перебувають під тотальним військовим, політичним і економічним контролем та впливом рф. Грузія одразу після результатів війни з рф у 2008 р. визначила статус територій як окупованих рф, Молдова це здійснила значно пізніше, фактично через рішення Конституційного Суду у 2017 р. Міжнародна оцінка, зокрема, з боку Європейської спільноти, склалася на сьогодні однозначно, як окупація частини території Молдови і Грузії саме рф.

¹⁴ Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність: Проект Закону від 09.08.2022 р. № 7647. Верховна Рада України. Офіційний вебпортал парламенту України. Законопроекти. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40205>; Про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за колабораційну діяльність : проект Закону України від 23.12.2022 р. № 8301. Верховна Рада України. Офіційний вебпортал парламенту України. Законопроекти. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40894>; Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо уточнення відповідальності за деякі види кримінальних правопорушень на тимчасово окупованих територіях: проект Закону від 09.01.2023 р. № 8301-2. Верховна Рада України. Офіційний вебпортал парламенту України. Законопроекти. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41131>.

По-друге, кримінальним законом Молдови не передбачена відповідальність за колабораційну діяльність у тому вигляді, як це здійснено у ст. 111-1 КК України. Злочинами проти держави визнається виключно така співпраця громадян Молдови, яка носить характер зради, змови проти республіки чи сепаратизму. Жоден інший вид співпраці, зокрема, у освітній, політичній, економічній сферах, якщо не переслідує мети, яка характерна для злочинів, передбачених статтями 337, 338², та 340¹, кримінально-караною не визнається.

По-третє, кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність на окупованих територіях у законодавстві Грузії є фрагментарною. Фактично кримінально караним є тільки здійснення на окупованих територіях економічної діяльності, забороненої Законом Грузії «Про окуповані території». Тобто, злочинною є колаборація громадян республіки виключно в економічній сфері. Водночас, законодавець Грузії у свою чергу визначив конкретні види економічної діяльності, які не є колаборацією з ворогом.

По-четверте, в цілому, законодавчий досвід Молдови і Грузії у криміналізації співпраці громадян з окупаційною владою, яка, у свою чергу, перебуває під активним контролем з боку рф, навряд чи можна визнати позитивним для української законотворчої роботи, враховуючи, як різний правовий режим згаданих окупованих територій, так і через відсутність комплексного підходу у боротьбі із колабораційною діяльністю. Схожий підхід був застосований з боку рф і в Україні при утворенні і контролі терористичних «донецької народної республіки» і «луганської народної республіки». В період 2014–2022 рр. це зумовило судово-слідчі органи кваліфікувати за ст. 258-3 КК України у випадках співпраці громадян України із вказаними терористичними організаціями.

Список використаних джерел

1. Consequences of the Russian Federation's aggression against Ukraine Opinion 300 (2022) 15 March 2022. URL: <https://pace.coe.int/en/files/29885/html> (дата звернення: 14.03.2024).
2. Proiectul de lege pentru modificarea Codului penal al Republicii Moldova nr.985/2002 (art. 134`23, 134`24, 337`1, ș.a.). URL: <https://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactenormative/tabid/61/LegislativId/6290/language/ru-RU/Default.aspx> (дата звернення: 14.03.2024).
3. Public Defender Calls for Revising Georgia's Law on Occupied Territories. 12.02.2017. Civil Georgia. URL: <https://civil.ge/ru/archives/184556> (дата звернення: 14.03.2024).
4. Ахметели Нина. 10 лет после войны с Грузией: как работает закон об оккупированных территориях 09.08.2018. URL: <https://www.bbc.com/russian/features-45119933> (дата звернення: 14.03.2024).
5. Грузия проти Росії (II) [GC] - 38263/08 : Рішення ЄСПЛ від 21.01.2021 URL: <https://rm.coe.int/georgia-v-russia-ii-gc-ukr/1680a58450> (дата звернення: 14.03.2024).
6. Зайцев О. В. Форми (види) колаборації з ворогом на територіях збройних конфліктів: еволюція пропозицій законодавця щодо вдосконалення ст. 111-1 КК України. *Національна безпека України в умовах інформатизації та глобалізації суспільних процесів: сучасні загрози та кримінально-правове регулювання* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 трав. 2023 р.); Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса Нац. акад. прав. наук України ; Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права». Харків : Право, 2023. С. 115–124.
7. Кримінальний кодекс Грузії (станом на 09.02.2023 р.). *Законодавчий вісник Грузії*. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426?publication=247> (дата звернення: 14.03.2024).
8. Кримінальний кодекс Республіки Молдова. Станом на 23.11.2023 р. Ministerul Justiției. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=140340&lang=ru# (дата звернення: 14.03.2024).
9. Повне та беззастережне виведення іноземних збройних сил з території Республіки Молдова : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 72/282 від 22.06.2018 р. A/RES/72/282. URL: <http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/RES/72/282&Lang=R> (дата звернення: 14.03.2024).
10. Постанова Конституційного Суду Республіки Молдова № 14 від 02.05.2017 р. про тлумачення ст. 11 Конституції (постійний нейтралітет) (Звернення ф№ 37b/2014) URL: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=613&l=ru> (дата звернення: 14.03.2024).

11. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність: Проект Закону від 09.08.2022 р. № 7647. Верховна Рада України. Офіційний вебпортал парламенту України. Законопроекти. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40205> (дата звернення: 14.03.2024).

12. Про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за колабораційну діяльність : проект Закону України від 23.12.2022 р. № 8301. Верховна Рада України. Офіційний вебпортал парламенту України. Законопроекти. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40894> (дата звернення: 14.03.2024).

13. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо уточнення відповідальності за деякі види кримінальних правопорушень на тимчасово окупованих територіях: проект Закону від 09.01.2023 р. № 8301-2. Верховна Рада України. Офіційний вебпортал парламенту України. Законопроекти. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41131> (дата звернення: 14.03.2024).

14. Про окуповані території : Закон Грузії від 23.10.2008 р. (в ред. 30.06.2023 р.). *Законодавчий вісник Грузії*. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/19132?publication=9> (дата звернення: 14.03.2024).

15. Про основні положення особливого правового статусу населених пунктів лівобережжя Дністра (Придністров'я) : Закон Республіки Молдова № 173 від 22.07.2005 р. (в ред. 24.03.2023 р.) URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=136129&lang=ru# (дата звернення: 14.03.2024).

REFERENCES

1. Consequences of the Russian Federation's aggression against Ukraine Opinion 300 (2022) 15 March 2022. URL: <https://pace.coe.int/en/files/29885/html>.

2. Proiectul de lege pentru modificarea Codului penal al Republicii Moldova nr.985/2002 (art. 134`23, 134`24, 337`1, ș.a.). URL: <https://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactenormative/tabid/61/LegislativId/6290/language/ru-RU/Default.aspx>.

3. Public Defender Calls for Revising Georgia's Law on Occupied Territories. 12.02.2017. Civil Georgia. URL: <https://civil.ge/ru/archives/184556>.

4. Ahmeteli Nina. 10 let posle vojny s Gruziej: kak rabotaet zakon ob okkupirovannyh territorijah. 09.08.2018. URL: <https://www.bbc.com/russian/features-45119933>.

5. Gruzija proty Rosii' (II) [GC] - 38263/08: Rishennja JeSPL vid 21.01.2021 URL: <https://rm.coe.int/georgia-v-russia-ii-gc-ukr/1680a58450>.

6. Zajcev, O.V. (2023). Formy (vydy) kolaboracii' z vorogom na terytorijah zbrojnyh konfliktiv: evoljucija propozycij zakonodavcja shhodo vdoskonalennja st. 111-1 KK Ukrai'ny. *Nacional'na bezpeka Ukrai'ny v umovah*

informatyzacii' ta globalizacii' suspil'nyh procesiv: suchasni zagrozy ta kryminal'no-pravove reguljuvannja: materialy VII Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Harkiv, 11 trav. 2023 r.). Kharkiv: Pravo, 115–124 [in Ukrainian].

7. Kryminal'nyj kodeks Gruzii' (stanom na 09.02.2023 r.). *Zakonodavchij visnyk Gruzii'*. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426?publication=247>.

8. Kryminal'nyj kodeks Respubliky Moldova. Stanom na 23.11.2023 r. Ministerul Justiției. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=140340&lang=ru#.

9. Povne ta bezzasterezhne vyvedennja inozemnyh zbrojnyh syl z terytorii' Respubliky Moldova : Rezolucijeja General'noi' Asamblei' OON 72/282 vid 22.06.2018 r. A/RES/72/282. URL: <http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/RES/72/282&Lang=R>.

10. Postanova Konstytucijnogo Sudu Respubliky Moldova № 14 vid 02.05.2017 r. pro tлумachennja st. 11 Konstytucii' (postijnyj nejtralitet) (Zvernennja f№ 37b/2014) URL: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=613&l=ru>.

11. Pro vnesennja zmin do Kryminal'nogo kodeksu Ukrai'ny shhodo udoskonalennja vidpovidal'nosti za kolaboracijnu dijal'nist': Proekt Zakonu vid 09.08.2022 r. № 7647. Verhovna Rada Ukrai'ny. Oficijnyj vebportal parlamentu Ukrai'ny. Zakonoproekty. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40205>.

12. Pro vnesennja zmin do statti 111-1 Kryminal'nogo kodeksu Ukrai'ny shhodo vdoskonalennja vidpovidal'nosti za kolaboracijnu dijal'nist' : proekt Zakonu Ukrai'ny vid 23.12.2022 r. № 8301. Verhovna Rada Ukrai'ny. Oficijnyj vebportal parlamentu Ukrai'ny. Zakonoproekty. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40894>.

13. Pro vnesennja zmin do Kryminal'nogo kodeksu Ukrai'ny shhodo utochnennja vidpovidal'nosti za dejaki vydy kryminal'nyh pravoporushen' na tymchasovo okupovanyh terytorijah: proekt Zakonu vid 09.01.2023 r. № 8301-2. Verhovna Rada Ukrai'ny. Oficijnyj vebportal parlamentu Ukrai'ny. Zakonoproekty. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41131>.

14. Pro okupovani terytorii' : Zakon Gruzii' vid 23.10.2008 r. (v red. 30.06.2023 r.). *Zakonodavchij visnyk Gruzii'*. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/19132?publication=9>.

15. Pro osnovni polozhennja osoblyvogo pravovogo statusu naselenyh punktiv livoberezhzhja Dnistra (Prydnistrov'ja) : Zakon Moldovy № 173 vid 22.07.2005 r. (v red. 24.03.2023 r.) URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=136129&lang=ru#.

Zaitsev O. V. The experience of Georgia and Moldova regarding the establishment of criminal liability for collaborative activities in the temporarily occupied territories

The article is devoted to the study of the legislative experience of Moldova and Georgia regarding the establishment of criminal liability for collaborative activities in the temporarily occupied territories. The Republic of Moldova lost control over the Transnistrian region in 1992, and Georgia lost control over the Autonomous Republic of Abkhazia and the Tskhinvali region in 2008. The occupation by the Russian Federation has the character of "active" control over the pseudo-states "Transnistrian Moldavian Republic", "Republic of Abkhazia" and "Republic of South Ossetia" formed on these territories.

The Criminal Code of Moldova, despite the long-term occupation of Transnistria, does not mention the occupied territories, does not include the concept of "collaborationism" in the text. At the same time, the amendment is the addition of the term "anti-constitutional subject" to the criminal legislation in 2023, which is understood as the power created on the territory of Moldova in violation of the state constitution and not recognized in accordance with the norms of international treaties. Depending on the goal, the cooperation of Moldovan citizens with this entity gives grounds for qualification as treason, conspiracy against the Republic of Moldova or separatism.

The legislator of Georgia recognized the illegality of any bodies in the occupied territories, as well as the results of their activities (with some exceptions). The Criminal Code of Georgia contains a separate chapter "Violation of the legal regime of the occupied territories", but criminal liability arises only in cases of violation of the order of entry (entrance) to the occupied territories and the implementation of prohibited economic activities in the occupied territories. At the same time, the types of economic activities that are allowed to be carried out in the occupied territories are defined.

Attention is drawn to the fragmentedness of the criminal law prohibition of cooperation of citizens with the occupation regime in the criminal legislation of Moldova and Georgia. This is explained by the specific nature of the occupation, when the territories are formally declared to exist as independent states that are under total (political, financial, military) control by the aggressor state. A similar regime of occupation existed on the territory of certain districts of the Donetsk and Luhansk regions in Ukraine during 2014-2022, when judicial practice followed the application of Art. 258-3 of the Criminal Code of Ukraine in case of cooperation of Ukrainian citizens with terrorist organizations "Donetsk People's Republic" and "Luhansk People's Republic".

Key words: *criminal responsibility, Moldova, Georgia, occupation, collaborative activity.*